

‘Beth yw’r ots gennyf i am Gymru?’: Astudiaeth o allfudo a dyheadau pobl ifanc o’r bröydd Cymraeg

Lowri Cunningham Wynn

Adran y Gyfraith a Throseddeg, Prifysgol Aberystwyth

Cyflwynwyd: 17 Mai 2018; Derbyniwyd: 23 Tachwedd 2018

Crynodeb: Mae’r erthygl hon yn ystyried allfudo ymysg pobl ifanc o’r bröydd Cymraeg eu hiaith o safbwynt eu dyheadau a’u gobeithion ar gyfer y dyfodol. Mae’r ymchwil doethur gwreiddiol (2014) yn seiliedig ar waith Hywel Jones (2010), sy’n dadlau bod pobl ifanc a anwyd y tu allan i Gymru oddeutu bedair gwaith yn fwy tebygol o fudo o Gymru na phobl ifanc a anwyd yma. Ceisiwyd sefydlu pa rai yw’r prif ffactorau sy’n effeithio ar gyfraddau allfudo ymysg pobl ifanc sydd heb eu geni yng Nghymru a’r rhai sy’n blant i rieni nad ydynt yn frodorion. Deuir i’r casgliad mai un o’r prif resymau dros allfudo ymysg y grŵp hwn yw ffactorau’n ymwneud â’r ymdeimlad o berthyn a’u lefelau integreiddio i’r cymunedau dan sylw, yn hytrach na ffactorau economaidd yn unig. Yn benodol, ystyrir sut mae diwylliant, cenedligrwydd ac ystyriaethau’n ymwneud â’r Gymraeg yn effeithio ar y duedd hon, sydd ag oblygiadau pwysig o safbwynt cadw siaradwyr Cymraeg yn yr ardaloedd Cymraeg ‘traddodiadol’.

Allweddeiriau: Y fro Gymraeg, allfudo, hunaniaeth, perthyn, cynllunio ieithyddol.

‘Beth yw’r ots gennyf i am Gymru?’: The out-migration and aspirations of young people from the Welsh heartlands

Abstract: This article considers the out-migration of young people from the Welsh-speaking heartlands in terms of their aspirations and hopes for the future. The original doctoral research (2014), is based on Hywel Jones’ (2010) work, which argues that young people born outside of Wales are four times more likely to migrate from Wales than young people born here. The research attempts to establish the main factors that affect rates of out-migration among young people born outside of Wales and those born into non-native families. The article concludes that the main drivers of rates of out-migration among this group are factors such as sense of belonging and the extent of community integration, rather than solely economic

factors. In particular, it examines how culture, nationality, and considerations pertaining to the Welsh language have an impact on this trend, which has important implications in terms of the linguistic retention of the ‘traditional’ Welsh speaking areas.

Key words: Welsh-speaking heartlands, out-migration, identity, belonging, language planning.

Cyflwyniad

O gymharu â degawdau ynghynt, ardaloedd tra gwahanol yw'r bröydd Cymraeg yng Nghymru heddiw. Gellir dadlau bod newidiadau na ellir eu dad-wneud wedi siapio dyfodol y bröydd, gyda newidiadau bydol yn effeithio ar y cyfansoddiad a'r strwythur cenedlaethol ac yn effeithio'n anochel ar y cymunedau unigryw sy'n rhan annatod o Gymru hyd heddiw. Er nad ffenomen newydd yw pwnc allfudo, teg yw nodi bod ei bresenoldeb – yn sgil newidiadau cenedlaethol – yn cymell rhai i alaru am y 'cyfnod euraidd' mewn cymuned, neu fel yr awgrymwyd gan Cohen (1997: t. 39), '*some golden age of unmediated change*'.

Pwrpas yr erthygl yw trafod allfudo ymysg pobl ifanc fel un o'r tueddiadau sy'n cael effaith ar gyfansoddiad poblogaeth ac ieithyddol y bröydd Cymraeg, a dadleuwyd bod gan ddata Jones (2010) oblygiadau pwysig o safbwynt cadw siaradwyr Cymraeg yr ardaloedd Cymraeg 'traddodiadol'. Mae'r ymchwil hwn yn canolbwyntio ar sampl o bobl ifanc 15–18 oed a 19–25 oed o Dregaron a Blaenau Ffestiniog, sydd naill ai wedi eu geni y tu allan i'r bröydd neu sydd wedi eu geni yno ond i rieni nad ydynt yn frodorion o'r ardaloedd hynny. Dadleuwyd nad ffactorau economaidd yw'r prif reswm dros ddewisiadau'r bobl ifanc i aros ai peidio, ond yn hytrach fod y prif reswm yn seiliedig ar ffactorau'n ymwneud â'u hymdeimlad o berthyn a'u lefelau integreiddio i'r cymunedau hynny. Yn benodol, ystyrir sut mae diwylliant a chenedligrwydd ac ystyriaethau'n ymwneud â'r Gymraeg yn effeithio ar y duedd hon.

Mae rhai astudiaethau eraill o du allan i Gymru ar allfudo a mewnfudo poblogaethau yn cynnig damcaniaethau diddorol ynghylch pam fod un grŵp, yn fwy na grŵp arall, yn dewis gadael eu cymuned. Dywed Belot ac Ermisch (2006), er enghraifft, fod cysylltiadau cymdeithasol yn chwarae rhan flaenllaw mewn symudoledd daearyddol, tra bod Levy a Waldycki (1973) mewn astudiaeth gynnar yn Venezuela wedi canfod bod gan y tebygolrwydd o symud o un ardal i ardal arall gydberthynas gref ag economi a gwaith.

O safbwynt Cymru, mae patrymau mudo'n cael effaith bellgyrhaeddol ar ei bröydd, ac yn benodol ar ei chyfansoddiad ieithyddol, yn enwedig wrth ystyried allfudo ymysg ei phoblogaeth ifanc, ddysgedig. Fel yr amlygwyd gan Lywodraeth Cymru:

Mae cynaliadwyedd yr iaith yn ei bröydd Cymraeg traddodiadol yn destun gofid. Mae mewnfudo ac allfudo wedi cael cryn effaith ar yr ardaloedd hyn. Mae llawer o bobl ifanc sy'n siarad Cymraeg wedi gadael eu cymunedau i geisio gwaith mewn ardaloedd trefol, ac mae pobl nad ydynt yn medru'r Gymraeg wedi mewnfudo i'r cymunedau hyn. (Llywodraeth Cymru 2012: 8)

Yn hanesyddol, oherwydd bod Cymru wedi profi cryn gyfnodau o fudo ac allfudo, mae'n astudiaeth achos ddiddorol (Thomas 1930, Daniel 1946). Mae Cymru hefyd yn denu ymfudwyr o weddill y Deyrnas Unedig (DU), gyda thros 80% o'r boblogaeth a anwyd y tu allan i Gymru yn hanu o Loegr, ac 20% o'r unigolion a anwyd yng Nghymru bellach yn byw yn Lloegr (Blackaby a Drinkwater 2004: t. 20). Awgrymwyd yn benodol fod poblogaeth yr ardaloedd hynny yng ngogledd-ddwyrain Cymru, megis Sir y Fflint a Sir Ddinbych, yn cynnwys yr un ganran o unigolion a anwyd yno ag a anwyd y tu hwnt i'r ardaloedd hynny.

Yng ngweddill yr erthygl hon, ceir trafodaeth ar gefndir ystadegol a damcaniaethol y gwaith ymchwil, gan roi sylw penodol i gysyniad dadleuol y fro Gymraeg fel cadarnle'r Gymraeg, trafod allfudiaeth a'r Gymraeg, cyn mynd ymlaen i drafod yr ymchwil gwreiddiol a chasgliadau'r ymchwil.

Cefndir Ystadegol

Yn sgil y wybodaeth helaeth a gynhyrchwyd gan y Cyfrifiad yn 2011, gellir ymdrin â rhai pwyntiau arwyddocaol sy'n gysylltiedig â chynllunio ieithyddol a'r erthygl hon. Dengys y cyfrifiad yn 2001 fod 20.5% yn nodi eu bod yn gallu siarad Cymraeg o'i gymharu â'r ffigwr cyfatebol o 19% yn 2011. Er bod poblogaeth Cymru wedi tyfu ers y cyfrifiad yn 2001, mae nifer y siaradwyr Cymraeg wedi gostwng o 582,000 yn 2001 i 562,000 yn 2011. Mae'r ffigyrau'n awgrymu bod y Gymraeg o dan bwysau yn ei hen gadarnleoedd. Yn berthnasol i'r gwaith hwn, gwelwyd gostyngiad o 52% i 47% yng Ngheredigion a gostyngiad o 69% i 65.3% yng Ngwynedd rhwng y ddau gyfrifiad diweddaraf (Stats Wales 2012).

Mae ymchwil ar y cyd gan Lywodraeth Cymru a Phrifysgol Bangor yn nodi bod cadarnleoedd y Gymraeg yn 'crebachu' (2015: t. 6) gyda gostyngiadau i'w gweld yng nghanran y siaradwyr Cymraeg yng Ngwynedd a Môn, Ceredigion a Sir Gaerfyrddin, tra gwelwyd cynnydd bach yng Nghaerdydd, Sir Fynwy a Caerffili (Comisiynydd y Gymraeg, 2012). Yn ôl Arolwg Defnydd Iaith Comisiynydd y Gymraeg yn 2004/06, roedd 56% o'r holl siaradwyr Cymraeg rhugl o bob oed yn byw yn Ynys Môn, Gwynedd, Caerfyrddin a Cheredigion, sef yn y 'pedair sir "traddodiadol Gymraeg"' (Comisiynydd y Gymraeg, dim dyddiad).

Yn ddaearyddol, bu'r gostyngiad mwyaf yn y ganran sy'n gallu siarad Cymraeg yn ardaloedd yr awdurdodau lleol hynny sydd â'r nifer uchaf o siaradwyr Cymraeg. Gwynedd (65%) ac Ynys Môn (57%) yw'r unig siroedd yng Nghymru lle y mae mwyafrif y boblogaeth yn medru siarad Cymraeg, a Sir Gaerfyrddin yw'r sir sydd â'r nifer uchaf o bobl sy'n medru siarad Cymraeg (78,000) (Comisiynydd y Gymraeg 2016: t. 36). Mae nifer y cymunedau sydd â 70% a mwy o siaradwyr Cymraeg yn byw ynddynt wedi lleihau ers 2001. Roedd 53 cymuned o'r fath yn 2001; 39 sydd yna bellach (Comisiynydd y Gymraeg 2016: t. 36).

Ystyrir bod gan hyn oblygiadau pwysig i'r fro Gymraeg o safbwynt cyfansoddiad ei chymunedau a nifer y siaradwyr Cymraeg. Yn ogystal, mae i'r ymchwil hwn oblygiadau polisi ehangach, yn enwedig yn sgil bwriad Llywodraeth Cymru i geisio cynyddu'r nifer o siaradwyr Cymraeg o 575,000 erbyn 2050. Yn wir, mae Williams (2017) yn dadlau y bydd rhaid cynhyrchu llawer o filoedd dros filiwn o siaradwyr os bydd y boblogaeth darged o filiwn

yng Nghymru yn cael ei gwireddu gan fod pobl ifanc a aned yng Nghymru yn ymfudo'n gyson i rannau eraill o'r DU a thu hwnt.

Cefndir Damcaniaethol

Y Fro Gymraeg?

Gan fod cysyniad y fro Gymraeg yn elfen ganolog i'r ymchwil, mae'n briodol trafod yr hyn a olygir wrth y term. Gellir dadlau bod statws y fro Gymraeg yn ddadleuol, hynny yw, nid yw'n cael ei chydabod yn swyddogol fel tiriogaeth ieithyddol a diwylliannol, sy'n wahanol iawn i'r Gaeltacht yn Iwerddon a'r Gaidhealtachd yn yr Alban. Mae'n gysyniad sydd â sylfaen ystadegol, fel y nodwyd uchod, ac mae'n cael ei defnyddio i ddisgrifio'r ardaloedd yng Nghymru lle y mae'r iaith Gymraeg ar ei chryfaf, gydag o leiaf 50% o'r boblogaeth yn medru'r iaith. Dyma gadarnle'r iaith Gymraeg heddiw, neu fel yr awgrymwyd gan Aitchison, Carter a Rogers, 'y craidd parhaol, di-ildio o Gymreigrwydd' (1989: t. 4).

Dadleuwyd y bathwyd term 'y fro Gymraeg' am y tro cyntaf gan Owain Owain a gyhoeddodd fap o'r fro Gymraeg yn *Nhafod y Ddraig* ym mis Ionawr 1964. Roedd yr 1960au yn gyfnod allweddol yn naearyddiaeth yr iaith Gymraeg, lle y gwelwyd ei bod yn dirywio'n argyfyngus. Ceir darlun ystadegol o'r fro Gymraeg ond ceir cysyniad hefyd wedi'i ddiffinio'n wleidyddol o'r cychwyn cyntaf, gydag Owain Owain yn portreadu'r fro fel rhywbeth sydd mewn peryg o ddiffianu ac fel rhywbeth y dylid ei hamddiffyn a'i gwarchod.

Yn ogystal â'i diffiniadau ystadegol a gwleidyddol, ystyriwyd bod gan y 'fro Gymraeg' ystyron eraill. Gellir dadlau ei bod yn awgrymu cymuned ddiwylliannol benodol a ffurfiwyd o amgylch iaith gyffredin, gydag ymlyniad at le a chymuned ieithyddol. I'r perwyl hwn, mae'n derm sydd i ryw raddau'n ddelfrydyddol ac yn parhau i ddenu sylw cynyddol gan fudiadau pwysu megis Cymdeithas yr Iaith Gymraeg,¹ pleidiau gwleidyddol a chynllunwyr ieithyddol fel ei gilydd. Mae enghreifftiau cyfredol yn cynnwys Adam Price, Plaid Cymru, yn galw am un cyngor i'r fro Gymraeg ac am uno cadarnleoedd y Gymraeg (Golwg360 2013). Serch hynny, ceir perygl yma o golli golwg ar realiti drwy ddelfrydu'r fro. Felly, mae'n rhaid pwysu a mesur statws y fro Gymraeg yn ei gyfanrwydd, a'i ystyried yn feirniadol. Fel yr awgrymwyd gan Aitchison, Carter a Rogers yn eu gwaith diweddarach:

There is no longer a Bro Gymraeg in the sense in which it was originally conceived. (1994: tt. 112–13)

Mae Ó Tuathaigh (1990) yn mynegi'r un pryderon wrth ystyried y Gaeltacht (y Fro Wyddeleg). Ar ôl creu Gwladwriaeth Rydd Iwerddon yn 1922, roedd aelodau Coimisiún na Gaeltachta (y corff sy'n gyfrifol am adolygiad o bolisi'r iaith Wyddeleg) yn credu bod rhannau o Iwerddon, a elwir yn Gaeltacht, yn cydymffurfio â'r ddelfryd o'r fro Wyddeleg a gynigiwyd gan Conradh na Gaeilge. Bu iddynt feithrin y cysyniad delfrydol hwn yn hytrach

¹ Cymdeithas o bobl sy'n gweithredu'n ddi-drais dros y Gymraeg a chymunedau Cymru fel rhan o'r chwyldro rhyngwladol dros hawliau a rhyddid.

na chymryd sylw o wir sefyllfa economaidd-gymdeithasol ymylol y rhan honno o Iwerddon. Dywedir eu bod wedi dioddef y canlynol:

An idealisation of rural life, of ‘traditional’ lifestyles in the Gaeltacht, an implicitly anti-industrial bias; an extraordinarily static vision of Gaeltacht society, timelessly in tune with the elemental values of the Irish people; the repository of the linguistic elixir of Irish nationhood; a vision encapsulated in the phrase ‘tobar fíor-ghlan na Gaeilge’ – the uncontaminated well-spring of the national language, from which the rest of the country could continue to draw sustenance. (Ó Tuathaigh 1990: t. 11)

Ceir tebygrwydd amlwg yma rhwng y fro Gymraeg a'r Gaeltacht, gyda'r pwyslais ar y ddelfryd yn hytrach na'r realiti. O ystyried yr ofnau gwirioneddol na ellir cynnal y Gaeltacht fel endid cymdeithasol ieithyddol homogenaidd a chydlynol (Comisiwn na Gaeltachta 2002), mae'n ymddangos bod pragmatiaeth yn hanfodol (Mac Giolla Chríost 2012).

Er hynny, mae'r sail wrthrychol, ystadegol, ar gyfer y fro Gymraeg a'r sail sy'n gysylltiedig â hunaniaeth a pherthyn i gymuned yn berthnasol i'r erthygl hon. Er bod y cysyniad diwethaf yn ddadleuol ac yn anodd ei ddiffinio (ac mae astudio'r grŵp sampl ar y sail hon yn broses gymhleth) mae'r ymdeimlad hwn o'r fro yn hanfodol wrth ddeall canfyddiadau'r erthygl hon, h.y. patrymau integreiddio'r bobl ifanc, eu cysylltiadau cymdeithasol, eu hymdeimlad o berthyn ac yn benodol eu teimladau a'u hemosiynau mewn perthynas â'r drafodaeth ar allfudiaeth.

O ganlyniad, mae'r erthygl hon yn mynd i'r afael â'r 'fro' fel ardal sydd â nifer uchel o siaradwyr Cymraeg ac a chanddi hunaniaeth ddiwylliannol a gwleidyddol penodol. Wrth gwrs, mae'r dimensiwn olaf yn fwy cymhleth i'w ddiffinio mewn termau gwrthrychol ac mae'n agored i feirniadaeth, ond nid oes modd deall y data na'r dystiolaeth yn eu cyfanrwydd heb gyffwrdd â'r diffiniad hwn.

Allfudo a'r Gymraeg

Er bod amrywiaeth o ystadegau sy'n cofnodi ffigyrau allfudo o Gymru, ychydig iawn sy'n canolbwyntio ar allfudo tymor hir, sef mwy na deuddeg mis, yn ôl Jones (2010). Awgryma fod llai fyth yn ymchwilio i'r berthynas rhwng allfudo a'r defnydd o'r iaith Gymraeg. Mae Jones yn honni os gellir torri'r patrwm o golli hyfedredd yn yr iaith o un cyfrifiad i'r llall, bydd unrhyw ostyngiad yn y niferoedd sy'n siarad Cymraeg yn cael ei achosi gan allfudo (heblaw am farwolaethau). Byddai lleihad mewn canrannau sy'n siarad Cymraeg yn awgrymu mewnfudo. Fel rhan o'i ymchwil, penderfynodd Jones edrych ar yr ardaloedd traddodiadol Cymraeg, gan eu diffinio yn nhermau daearyddiaeth llywodraethau lleol yn 1974.²

Mae'n haeru y gellid disgwyl y byddai'r rhan fwyaf o bobol a oedd yn symud i Loegr

² Cylch Caerfyrddin, Dinefwr, Llanelli a Cheredigion, cylch Ynys Môn, Arfon, Dwyfor a Meirionnydd.

o Gymru yn gwneud hynny am resymau yn ymwneud â gwaith. Dywed ymhellach mai ychydig a fyddai'n symud am resymau tai a chymudo:

It needs to be borne in the mind that economic factors such as these may be even more important for individuals' decisions concerning migration than their own personal characteristics. (Jones 2010: t. 123)

Noda Jones mai bod rhwng 15 a 24 oed oedd y ffactor mwyaf dylanwadol mewn perthynas ag unigolion yn mudo o Gymru, yn fwy felly na man geni. Ar ôl oed, roedd yn amlwg mai man geni oedd yr ail ffactor o bwys, a dywed Jones, yn achos yr unigolion hynny nad oeddent yn siarad Cymraeg, bod cael eu geni y tu allan i Gymru yn cynyddu'r tebygolrwydd o allfudo mwy na phedair gwaith (365% yn 1981–91).

Ar ôl gosod sylfaen ystadegol, mae Jones yn awgrymu bod materion teuluol, rhwydweithiau, ffrindiau a chysylltiadau cymdeithasol oll yn chwarae rhan bwysig a chynyddol mewn penderfyniadau ynglŷn ag allfudo. Dywed y gellir disgwyl i'r patrymau o fewnfudo cynnar arwain at gynnydd mewn allfudo wrth i'r cysylltiadau cymdeithasol wanhau – neu, o'i roi fel arall, wrth i'r rhesymau pam y mewnfudodd pobl i Gymru yn y lle cyntaf ddod yn llai pwysig i'r cenedlaethau dilynol (2010: t. 137).

Hefyd, dywed Jones y bydd gan rwydweithiau teuluol a ffrindiau pobl a fewnfudodd lai o ffocws lleol, ac awgryma y bydd hynny'n effeithio ar y Gymraeg. Roedd hon yn agwedd ddiddorol a oedd yn gofyn am ymchwil pellach.

Ardaloedd ymchwil

Y mae'r gwaith gwreiddiol a ddadansoddir yn yr erthygl hon yn seiliedig ar ddwy ardal wahanol yng Nghymru, sef Blaenau Ffestiniog yng Ngwynedd a Thregaron yng Ngheredigion. Dewiswyd yr ardaloedd hyn am nifer o resymau, yn gyntaf oherwydd eu bod yn ardaloedd lliwgar ac unigryw a chan iddynt fod yn destun i nifer o astudiaethau blaenorol megis astudiaeth gan Aitchinson, Carter a Rogers (1989) a Emmett (1982). Roedd hi'n hanfodol yn ogystal fod yr ardaloedd yn adlewyrchu'r proffil a welwyd yng ngwaith Jones (2010) er mwyn cadarnhau ynteu ddiystyru ei honiad fod y bobl ifanc a anwyd y tu allan i Gymru mwy na phedair gwaith yn fwy tebygol o fudo o'r bröydd o ganlyniad i resymau economaidd yn unig.

Bwriad yr ymchwil oedd ceisio darganfod y gwahaniaethau rhwng dwy ardal debyg o safbwynt y niferoedd o siaradwyr Cymraeg a sefyllfaoedd gwledig. Yn ogystal, ystyrir bod gan yr ardaloedd hyn economïau dirywiol. Pan gafodd yr ymchwil ei gynnal roedd y ddwy ardal wedi eu labelu fel ardaloedd Cymunedau yn Gyntaf. Cyflwynwyd y rhaglen Cymunedau yn Gyntaf wreiddiol yn 2001 fel rhan o ymgais blaenllaw Llywodraeth Cymru i fynd i'r afael â thlodi yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig yng Nghymru.³ Erbyn hyn, yn

³ Yn negawd cyntaf y rhaglen, cafodd ei chyflwyno'n bennaf mewn 150 o bartneriaethau lleol ar draws Cymru. Cafodd y rhain eu crynhoi yn bennaf yn y dinasoedd, cymoedd a threfi arfordirol, gydag o leiaf un ym mhob un o'r 22 awdurdod unedol yng Nghymru. Yn dilyn ymgynghoriad yn 2011, cyhoeddodd

ôl Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru (2014),⁴ mae Tregaron wedi ei raddio 1107 allan o 1909 AGEHI⁵ yng Nghymru, sy'n ei roi yn y 50% lleiaf difreintiedig, a Blaenau Ffestiniog wedi'i raddio 635 allan o 1909 AGEHI yng Nghymru, sy'n ei roi yn y 30–50% mwyaf difreintiedig.⁶

Y sampl a dulliau ymchwil

Gellir dadlau mai'r hyn a oedd wedi peri'r problemau mwyaf oedd darganfod sampl oedd yn ffithio'r disgrifiad o'r hyn a ystyrir yn 'deuluoedd ymfudol'. Er bod Jones (2010) yn nodi mai pobl ifanc sydd heb eu geni yn y bröydd Cymraeg sydd bron bedair gwaith yn fwy tebygol o adael y bröydd, penderfynwyd cynnwys y bobl ifanc hynny a anwyd yn y bröydd, ond lle nad oedd eu rhieni yn frodorion o'r ardal a lle nad Cymraeg oedd prif iaith y cartref. Roedd y sampl felly yn un cyfyngedig, o ystyried mai bychan yw poblogaethau'r ardaloedd a ddewiswyd ac mai bychan yw'r bröydd yn gyffredinol. Roedd darganfod sampl a fyddai'n ddigonol yn dasg gymhleth.

Ar gyfer darganfod sampl o bobl ifanc 15–18 oed a oedd yn parhau mewn addysg, ymddengys mai'r ffordd fwyaf effeithiol o greu sampl oedd drwy ysgolion uwchradd yr ardaloedd ymchwil. Roedd gan yr ysgol wybodaeth lawn am bob un o'r disgyblion blwyddyn 10 ac 11 a fyddai'n gymwys i gymryd rhan yn y sampl, h.y. roeddynt yn ymwybodol o'u cefndiroedd teuluol ac ieithyddol. Nid mater o ddewis y sampl ydoedd, ond yn hytrach dod o hyd i ddigon o bobl ifanc a oedd yn gweddu i anghenion yr ymchwil:

	Rhyw yr ymatebwyr 15–18			
Ardal	Gwryw	%	Benyw	%
Blaenau Ffestiniog	15	51.7	14	45.2%
Tregaron	14	48.3	17	54.8%
Cyfanswm	29	100	31	100

Tabl 1: Ymatebwyr 15–18 oed yn ôl ardal a rhyw

y Gweinidog dros Lywodraeth Leol a Chymunedau, Carl Sargeant, y byddai'r rhaglen 'Cymunedau yn Gyntaf' o Ebrill 2012 yn dod yn rhaglen sydd yn canolbwyntio ar drechu tlodi. Ceir bellach fwy o bwyslais ar sicrhau bod y rhaglen yn cefnogi'r bobl fwyaf agored i niwed sy'n byw mewn ardaloedd difreintiedig.

⁴ MALIC yw dull swyddogol Llywodraeth Cymru o fesur amddifadedd cymharol ar gyfer ardaloedd bach yng Nghymru. Ei nod yw canfod yr ardaloedd bach hynny o'r wlad sydd â'r crynadau uchaf o sawl math gwahanol o amddifadedd.

⁵ Ardal Gynmyrch Ehangach Haen Is.

⁶ Am fwy o wybodaeth gweler: <<http://wimd.wales.gov.uk>> [Cyrchwyd: 16 Medi 2018].

Roedd ysgolion y ddwy ardal yn awyddus i gymryd rhan, gan eu bod yn teimlo bod pwnc allfudo yn un pwysig ac amserol. Penderfynwyd defnyddio holiadur er mwyn casglu data meintiol ar gyfer y grŵp hwn a chafwyd 29 ymateb ym Mlaenau Ffestiniog a 31 yn Nhregaron. Yn ogystal, cynhaliwyd dau grŵp ffocws ansoddol ym mhob ardal, un gyda grŵp a oedd yn enedigol o'r ardal a'r llall gyda grŵp ymfudol.

O safbwynt darganfod sampl hŷn, sef 19–25 oed, a oedd wedi gadael ei bröydd, cafwyd mwy o anhawster. I ddechrau, roedd yn ofynnol fod y sampl yn cynnwys pobl ifanc o deuluoedd ymfudol a oedd wedi byw yn y ddwy ardal a lle y gwelwyd mai Saesneg oedd prif iaith y cartref. Yn ail, roedd yn ofynnol fod y bobl ifanc hyn bellach wedi gadael eu bröydd. Bu ysgolion y ddwy ardal hefyd o ddefnydd wrth geisio dod o hyd i'r cohort hwn:

Ymatebwr	Iaith y cyfweiliad	Man byw presennol	Sefyllfa
1	Saesneg	Manceinion	Addysg llawn amser
2	Cymraeg	Caergrawnt	Addysg llawn amser
3	Saesneg	Lerpwl	Gwaith llawn amser
4	Saesneg	Lerpwl	Addysg llawn amser
5	Saesneg	Llundain	Gwaith/Addysg RA
6	Saesneg	Manceinion	Gwaith llawn amser
7	Saesneg	Barrow-in-Furness	Di-waith (Rhiant)
8	Saesneg	Belfast	Gwaith llawn amser
9	Saesneg	(Yn y Fyddin)	Gwaith llawn amser
10	Saesneg	Caerdydd	Gwaith llawn amser
11	Cymraeg	Manceinion	Gwaith llawn amser
12	Saesneg	Lerpwl	Gwaith rhan amser
13	Cymraeg	Lerpwl	Gwaith llawn amser
14	Saesneg	Llundain	Gwaith llawn amser
15	Saesneg	Caerdydd	Gwaith llawn amser

Tabl 2: Ymatebwyr 19–25 oed, Blaenau Ffestiniog⁷

⁷ Noder mai enwau ffug a ddefnyddir drwy gydol yr erthygl.

Ymatebwr	Iaith y cyfweiliad	Man byw presennol	Sefyllfa
1	Saesneg	Huddersfield	Gwaith llawn amser
2	Saesneg	Sheffield	Addysg llawn amser
3	Saesneg	Lerpwl	Addysg llawn amser
4	Saesneg	Llundain	Addysg llawn amser
5	Saesneg	Llundain	Gwaith llawn amser
6	Saesneg	Newcastle	Gwaith llawn amser
7	Saesneg	Llundain	Gwaith llawn amser
8	Saesneg	Caerdydd	Gwaith llawn amser
9	Saesneg	Caerdydd	Gwaith llawn amser
10	Saesneg	Llundain	Gwaith llawn amser
11	Saesneg	Manceinion	Gwaith llawn amser
12	Saesneg	Caerdydd	Gwaith llawn amser

Tabl 3: Ymatebwyr 19–25 oed, Tregaron

Yn y modd hwn felly, darganfuwyd 27 o unigolion a oedd yn wreiddiol o'r ddwy ardal, sef 15 o Flaenau Ffestiniog a 12 o Dregaron a oedd yn fodlon cymryd rhan yn yr astudiaeth. Cynhaliwyd cyfweiliadau unigol â'r rhain, un ai dros y ffôn neu wyneb yn wyneb. Gellir dadlau mai egwyddor pelen eira oedd sylfaen y sampl, gan fod y cysylltiadau a wnaed yn rhan o'r cysylltiad cychwynnol a wnaed â'r ysgolion.

O ganlyniad i natur yr astudiaeth a'r grŵp sampl cyfyng, crëwyd cynllun peilot ar ddechrau'r astudiaeth er mwyn ymchwilio'r posibilrwydd o gael grŵp rheoli a fyddai o ddefnydd cymharol i weddill y sampl 15–18 oed. Pwrpas y cynllun peilot oedd ceisio darganfod gwerth cael grŵp cymharol o bobl ifanc a oedd yn hanu o deuluoedd a oedd yn enedigol o'r fro ac i asesu a oedd eu cymhellion a'u dyheadau'n wahanol ai peidio i'r rhai nad oedd yn enedigol o'r fro. Roedd yr ysgolion uwchradd yn fodlon i holiaduron ar-lein gael eu hanfon at ddisgyblion blwyddyn 11 a chafwyd 30 ymateb ar draws y ddwy ysgol.

Casgliadau

Ceisiwyd sefydlu pa rai yw'r prif ffactorau sy'n effeithio ar allfudo ymysg pobl ifanc o'r bröydd Cymraeg drwy ystyried eu dyheadau a'u gobeithion ar gyfer y dyfodol. Drwy dynnu

ar waith Jones (2010), aethpwyd ati i ystyried pa un ai ffactorau economaidd yn unig oedd yn arwain y bobl ifanc i ymfudo o'u cymunedau yng Nghymru. Wrth ystyried y casgliadau, mae'n rhaid cydnabod ehangder y cwestiwn ymchwil a'r amrywiaeth barn ac emosiwn sy'n gysylltiedig ag allfudo, ac o ganlyniad, y cymhlethdod o geisio dylunio unrhyw argymhellion pendant o ymchwil o'r fath. Hefyd, mae'n rhaid ystyried maint y sampl, sydd yn gyfyngedig. Er hynny, darganfuwyd nad ffactorau economaidd yw'r prif reswm dros y duedd hon, ond yn hytrach ei bod yn ddibynnol ar lefelau integreiddio'r bobl ifanc a'u hymdeimlad o berthyn i'r cymunedau dan sylw. Dengys y data ansoddol a meintiol fod eu lefelau integreiddio'n gysylltiedig â'r teulu a'r teulu estynedig, eu syniadau hwy ynglŷn â diwylliant a chenedligrwydd, a'r iaith Gymraeg yn benodol. Ceir trafodaeth bellach ar hyn isod.

Ffactorau Economaidd

Darganfuwyd mai arwynebol oedd ceisio crynhoi'r pwnc i ffactorau economaidd yn unig. Roedd y grŵp sampl 15–18 oed yn rhoi pwysigrwydd amlwg i resymau economaidd dros allfudo o'u bröydd. Roedd hyn yn ogystal yn gysylltiedig â'u dewisiadau ôl-ysgol, gwaith a gyrfa. Er hynny, yn wahanol i waith Jones (2010), ni welwyd tystiolaeth mai ystyriaethau economaidd yw'r prif ysgogiadau dros allfudo ymysg pobl ifanc, er iddynt chwarae'r rhan gychwynnol ar ddechrau eu bywyd gyrfaol a'u bod felly'n sylfaen i rai o'u dewisiadau.

Bu rhai enghreifftiau o ddyheadau economaidd yr unigolion yn y sampl yn adlewyrchu dyheadau eu rhieni, ac yma efallai y gwelwyd gwahaniaethau dosbarth amlwg. Er enghraifft, gwelwyd o naratif Kara o Flaenau Ffestiniog o'r sampl 19–25 oed fod dyheadau ei rhieni wedi effeithio ar ei phenderfyniad i fudo o'r ardal. Roedd rhieni Kara o ddsbarth proffesiynol ac roeddynt yn awyddus iddi ddilyn yr un llwybr gyrfaol:

I remember my auntie telling me that I could and should go far you know, and I automatically associated that with moving away, bettering myself and just not staying stagnant here. It seems unfair of me now to think like this, but you know that's how we've always felt as a family. Maybe it's a class thing, I just don't know. I remember feeling like it at the time, but I'm not sure if I do now. I think that sometimes I do, but mostly I'm just glad that I could see that there are other things out there for me. I think that sometimes it made me feel different and at the time that hurt, I'm not sure anymore I think now I'm just glad that I was pushed, and that I wasn't like everyone else.

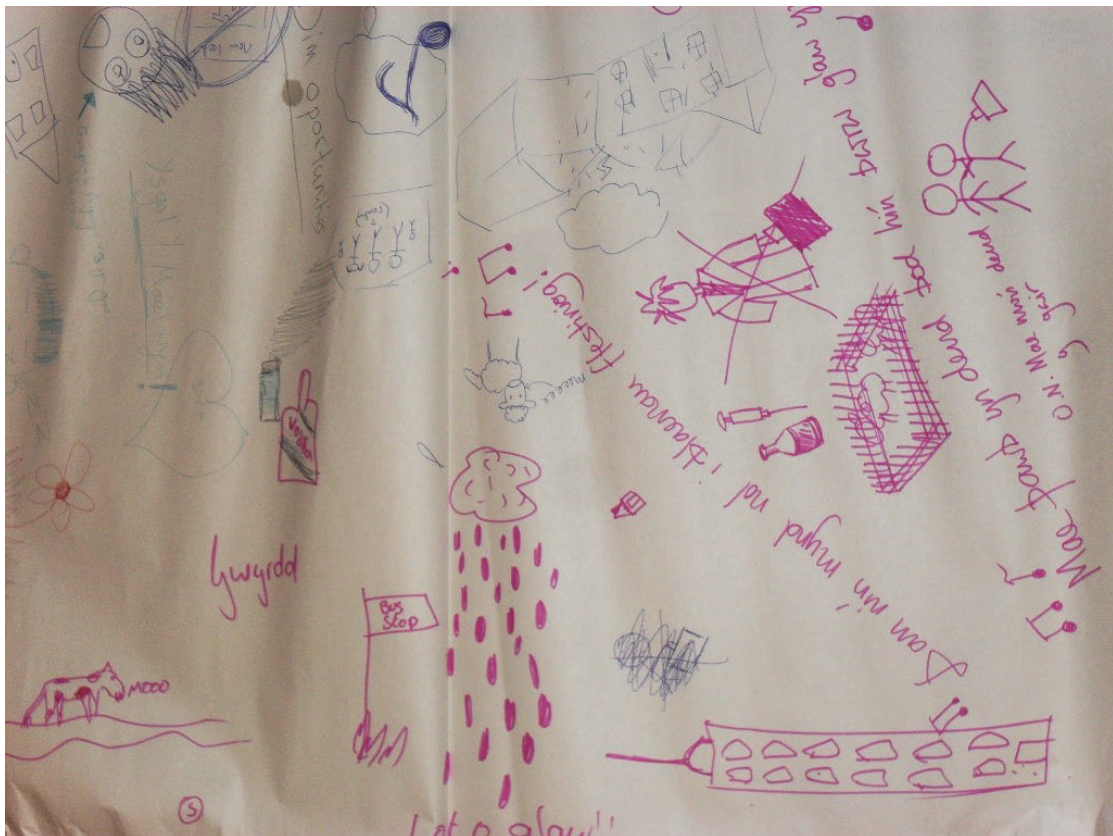
Mae gwaith James (2003) yn rhoi pwyslais ar bwysigrwydd safle mewnfudwyr o fewn y gymuned ac ystyriwyd dosbarth cymdeithasol fel ffactor pwysig o safbwynt y dosbarthiad. Honnwyd bod gan fewnfudwyr statws economaidd gwell a'u bod felly'n perthyn i ddsbarth cymdeithasol uwch na'r bobl leol. Er hynny, awgrymwyd nad oedd y wybodaeth hon bob amser yn seiliedig ar ffaith, ond yn hytrach oherwydd bod y rhan fwyaf o'r mewnfudwyr hyn wedi eu geni yn Lloegr.

Mae Day a Fitton (1975) yn cyfeirio at y ffordd y mae unigolion yn pennu statws, a elwir yn 'system fuchedd'. Awgrymwyd gan James (2003) ei bod yn ffordd Gymreig amlwg o raniad a dosbarthiad cymdeithasol, sydd â gwreiddiau diwylliannol yn hytrach nag economaidd (2003: t. 63). Mae'r system yn cyfeirio at ffordd o fyw, sef buchedd, sydd yn rhoi pwyslais amlwg i hunanddisgyblaeth a gwerthoedd rhanedig, ac yn gwahaniaethu rhwng y rhai sy'n methu â gwireddu'r gwerthoedd hyn (Day a Fitton 1975).

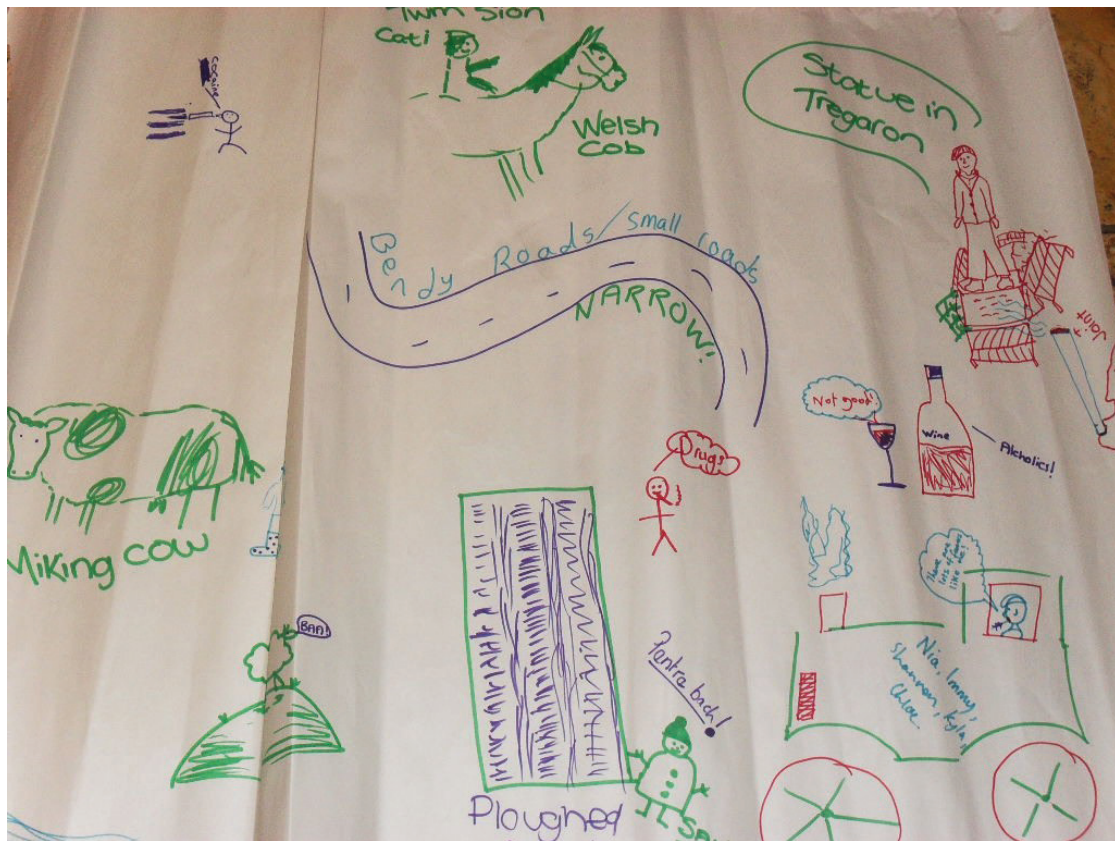
Roedd diffyg economïau ffyniannus yn yr ardaloedd yn bwynt llog ymysg pobl ifanc yr astudiaeth bresennol, fel yr awgrymwyd gan Marged (Blaenau Ffestiniog):

Ti methu just aros yma nag wyt ti a gobeithio am y gorau. Be ti am wneud, just cael plant a ddim cael dim cymwysterau? Dydi'r byd ddim yn gweithio fel na ddim mwy. 'Dio ddim fel oedd o. Mae pawb yn deud fod gyno ni mwy o ddewis dyddia 'ma, ond dwi'm yn gweld o fel 'na. Mae gyno ni lai o ddewis, mae'n rhaid i ni adael.

Gofynnwyd i'r grwpiau ffocws 15–18 oed greu darlun o nodweddion cadarnhaol a negyddol eu hardaloedd, ac fel y gwelir o'r lluniau isod, mae tlodi yn ffactor nodweddiadol o'r lluniau:

Ffigur 1: Grŵp ffocws Blaenau Ffestiniog

Ffigur 2: Grŵp ffocws Tregaron

Er hynny, gwelwyd gwerthfawrogiad o harddwch naturiol yr ardaloedd hyn a bodlondeb yn y mwyafrif o achosion iddynt gael magwraeth mewn ardal hardd ac unigryw. Bu'r rhwystredigaethau a'r anawsterau er hynny'n amlwg: gwelwyd diffygion mewn gwasanaethau cymdeithasol hanfodol megis trafndiaeth gyhoeddus, gweithgareddau hamdden a digwyddiadau cymdeithasol yn gyffredinol. Roedd data o'r gwaith ansoddol yn dangos mai'r ysgol oedd calon y ddwy ardal i'r bobl ifanc, ac er bod darpariaeth ôl-ysgol ar gael gan y gwasanaeth ieuencid, nid oedd llawer yn manteisio ar y ddarpariaeth honno.

Mae hyn yn tynnu sylw at astudiaeth Prifysgol Bangor a Llywodraeth Cymru sy'n pwysleisio mai pobl ifanc, ynghyd â rhieni sydd â phlant ifanc, oedd â'r ddarpariaeth fwyaf cynhwysfawr o weithgareddau drwy gyfrwng y Gymraeg mewn rhai cymunedau yng Nghymru, ond cafwyd tystiolaeth bod bylchau'n ymddangos yn y ddarpariaeth i bobl ifanc hyn (2015: t. 117). Gellid awgrymu bod hyn yn peryglu'r dilyniant o'r sector addysg ac yn peryglu cynnydd ieithyddol, ynghyd ag atgyfnerthu canfyddiad rhai pobl ifanc mai iaith addysg yn unig yw'r Gymraeg ac nid iaith ar gyfer cymdeithasu y tu hwnt i ffiniau'r ysgol (2015: t. 121).

Yn ogystal, gwelwyd cysylltiad â gwaith Williams a Morris (2000) sydd yn trafod newidiadau cymdeithasol yn nhermau eu heffaith ar yr economi ond yn ogystal ar allu

grwpiau iaith leiafrifol i atgynhyrchu eu hunain. Yma, ceir trafodaeth ar effeithiau pellgyrhaeddol ailstrwythuro economaidd, fel y gwelwyd yn y bröydd. Ceir cadarnhad o'r cysylltiad amlwg rhwng yr ysgogiadau economaidd dros allfudo o'r bröydd a'r rhesymau diwylliannol.

Atgyfnerthwyd bod y newidiadau economaidd a gafwyd yng Nghymru dros y ganrif ddiwethaf wedi arwain at symudiad poblogaeth a chyfalaf, sydd yn ei dro wedi effeithio ar sefydliadau cymdeithasol pwysig fel y teulu, y gymuned ac addysg. Ar yr un pryd, mae ailstrwythuro economaidd wedi effeithio ar y farchnad lafur ar lefel leol, ranbarthol a rhyngwladol ynghyd ag ar statws a bri'r Gymraeg mewn perthynas â'i hamlygrwydd, neu ddiffyg amlygrwydd, yn y farchnad lafur gyfnewidiol sydd o'i hamgylch.

Dangoswyd bod y dyhead i adael yn ddibynnol ar y gobaith am fywyd cymdeithasol a gyrfaol gwell, ynghyd â disgwyliadau uwch ar gyfer y dyfodol. Fodd bynnag, y canlyniad mwyaf trawiadol oedd y gwahaniaeth agwedd tuag at iaith, diwylliant a chenedligrwydd rhwng y ddwy ardal.

Diwylliant a Chenedligrwydd a'r Gymraeg

O fewn y ddau grŵp oed, bu cryn drafodaeth ar yr hyn a olygir wrth fod yn 'Gymro/Cymraes', yr ymdeimlad hwnnw o berthyn a graddfeydd integreiddio i'r gymuned. Roedd y term 'cenedligrwydd' yn gysylltiedig â'r bröydd yr oeddynt yn perthyn iddynt yn ogystal â'u cefndir teuluol. Er hynny, roedd 'cenedligrwydd' yn aml yn adlewyrchu'r hyn yr oeddent yn teimlo am eu statws o fewn y gymuned honno.

Gellir dadlau bod y sampl yn aml yn ei rannu ei hun i ddwy ran, sef y rhai sy'n perthyn i deuluoedd ymfudol, a rhai sy'n perthyn i deuluoedd brodorol o'r ardal. Nid oedd y ffiniau hyn bob amser yn amlwg nac ychwaith yn bwysig, ond bu achosion lle y rhoddwyd amlygrwydd mawr i'r gwahaniaethau teuluol hyn. Fel yr awgrymwyd gan Barth (1969), mae grŵp yn dod yn ymwybodol o'u hunaniaeth ethnig wrth iddynt ymgysylltu ag eraill.

Mae Cohen (1982) yn dadlau bod yr un peth yn wir wrth ystyried ardaloedd, ac efallai nad yw hyn yn peri syndod, gan fod ethnigrwydd a chymdogaeth yn fynegiant o ddiwylliant. Dadleuwyd bod pobl yn dod yn ymwybodol o'u diwylliant wrth gael eu heithrio, ac felly bod diwylliant yn rhan gref o ymwybyddiaeth unigolion. Er hynny, dadleuwyd nad yw pobl bob amser yn ymwybodol o hyn fel 'diwylliant', ond yn hytrach yn ymwybodol ohono drwy eu hunaniaeth (Cohen 1982: t. 3).

O safbwynt yr astudiaeth hon, gwelwyd bod y bobl ifanc yn ymwybodol o'r hyn sy'n eu gwahaniaethu oddi wrth bobl eraill o fewn y gymuned leol ac yn rhoi sylw arbennig i hynny. Daeth hyn yn fwy amlwg wrth ystyried ardal Tregaron. Bu hefyd yn ddylanwadol wrth ystyried iaith a defnydd iaith o fewn y teulu. Fel yr awgrymwyd gan Paul o Dregaron:

How can I be Welsh? My mother isn't Welsh, my father isn't Welsh, so I certainly aren't. Nor do I want to be. You've got to be true to your roots or who is going to take you seriously? Don't get me wrong, I love Wales,

it's my home, and I think it's great that I can speak two languages, but speaking a language doesn't make you Welsh. I think you've got to be from Wales. I'm proud to be an English person living in Wales, that's what makes me, me and I wouldn't want to be anyone else. I was born here, but my language at home is English, my whole family is English and I don't want to be different to them.

Bu'r grwpiau ffocws yn ddangosyddion amlwg ar gyfer mesur defnydd iaith a'i effaith ar obeithion a dyheadau'r sampl ar gyfer y dyfodol. Darganfuwyd, yn anochel efallai, fod agwedd eu rhieni yn treiddio i'w hagweddau hwy, yn enwedig wrth ystyried profiadau negyddol a gafwyd gan rai rhieni o fewn y cymunedau dan sylw. Er hynny, gellir dadlau bod cymhlethdod yn perthyn i'r sampl yn gysylltiedig â'u cefndir teuluol ac felly eu cenedligrwydd a'u lleoliad hwythau o fewn y gymuned. Er enghraifft, ymddengys nad oedd nifer o'r bobl ifanc, yn benodol ym Mlaenau Ffestiniog, wedi dewis mabwysiadu cenedligrwydd eu rhieni ond yn hytrach wedi mabwysiadu cenedligrwydd ardaloedd eu bro, gyda rhai yn ymfalchïo yn yr hyn sy'n eu gwahaniaethu oddi wrth eraill yn yr ardal, tra bod eraill yn glynu'n dynn wrth eu hunaniaeth a'u cenedligrwydd genedigol. Fel yr awgrymwyd gan John o Flaenau Ffestiniog:

Weithiau dwi'n teimlo bo fi'n Cymraeg ac weithiau dwi'n teimlo'n Saesneg. Mae'n beth od. Pan 'dwi adra [ym Mlaenau Ffestiniog] dwi'n teimlo'n Saesneg achos bo fi'n wahanol i bawb sydd yn Gymraeg yma. Ond pan 'dwi'n mynd i aros efo nain yn Gloucester dwi'n teimlo'n Cymraeg achos dydw i ddim yn Saesneg. Mae o mor anodd. Dwi ddim yn un peth na'r llall.

Roedd nifer y bobl ifanc a oedd yn nodi eu bod o genedligrwydd Cymreig ym Mlaenau Ffestiniog gymaint yn uwch nag yn Nhregaron er bod eu cefndir teuluol yn ymddangos yn debyg. Dangosir bod y cysyniad o genedligrwydd yn gysylltiedig â'r ardaloedd eu hunain, lle y gwelwyd trawstoriad o'r hyn yr oedd yn ei olygu i fod yn Gymro/Gymraes, neu gyferbyniad rhwng gwahanol safbwyntiau, ynghyd â'r hunaniaeth a oedd yn perthyn i fod yn Sais/Saesnes.

Mae Bond, Charlsey a Grundy (2008) yn cynnig nifer o ganfyddiadau diddorol ar gyfer yr astudiaeth bresennol wrth astudio'r prif dueddiadau demograffig a'r heriau sy'n wynebu'r Alban heddiw. Awgrymir y gellir deall yr ysgogiadau ar gyfer allfudo ymysg graddedigion yn nhermau tri grŵp o ffactorau, sef (i) cyfleoedd, gyda chyflogaeth yn benodol, (ii) cysylltiadau a pherthnasau gyda'r teulu, partneriaid a ffrindiau, ond yn ogystal y cysylltiadau a wnaed drwy'r ymdeimlad o berthyn, perthnasau a hunaniaeth, a (iii) eu disgwyliadau ar gyfer y dyfodol.

Mae pwyslais yma ar hunaniaeth yn benodol, a gwelwyd ei fod yn canolbwyntio ar fudwyr wedi eu geni yn Lloegr. Mae'r graddedigion hyn yn cadw eu dinasyddiaeth flaenorol,

ond yn gorfod ailystyried eu hunaniaeth a sylweddoli nad yw dinasyddiaeth ffurfiol yn arf yn erbyn gwaharddiad anffurfiol a symbolaidd (2008: t. 4).

Eglurwyd y pwynt hwn yn ehangach gan Nagel (2004) sydd yn pwysleisio bod dinasyddiaeth yn elfen bwysig, ond nid diffiniol, o hunaniaeth. Yn ogystal, mae'n dadlau ei bod yn bosibl hawlio hunaniaeth fel dinesydd, heb hawlio hunaniaeth y wlad honno (2004: 2). Er bod mewnfudwyr yn gallu meddu dinasyddiaeth ffurfiol, maent yn aml yn parhau i gael eu heithrio o sectorau dominyddol o'r gymdeithas (2004: 5). Pan mae'r mewnfudwyr hyn yn teimlo nad ydynt yn cael eu derbyn i'r gymdeithas, maent yn profi'r gwrthgyferbyniad rhwng diffiniadau cyfreithiol o ddinasyddiaeth a'r synnwyr mynegiannol megis yr ymdeimlad o berthyn.

Er enghraifft, yn sampl Tregaron, ymddengys fod 'bod yn Gymro/Gymraes' yn gysylltiedig â diwydiant amaethyddol cryf yr ardal, ac nad oedd yr ymfudwyr yn yr achos hwn yn gallu uniaethu â'r diwydiant nac ychwaith yn teimlo'r angen i fod yn rhan ohono. O ganlyniad, roedd bod yn Gymro/Cymraes yn nodwedd negyddol i'r rhai nad oedd yn teimlo'n gynwysedig i'r ardal a'i ddiwylliant. Yng ngeiriau Morgan o Dregaron:

The thing is, I just wouldn't want to be like them you know. They're all farmers, and I guess I'm just not like that. They have their own language and suff, like 'shwmai bachan', and I just think god, I so don't want to be like that. I'm sorry but why would you. I remember my dad saying the same thing. Tregaron's great but not if you've lived here all your life, you just get sucked in, and I really don't want to. Don't get me wrong, I think they really are great people, I just don't want to be like I've lived in Tregaron all my life, because I haven't.

Nid dyma'r achos ym Mlaenau Ffestiniog. Nid oedd y sampl yn yr achos hwn yn dynodi'r un label na'r un arwyddocâd i 'fod yn Gymraeg'. Yn hytrach, ystyriwyd bod balchder yr unigolion yn amlwg. Yma, ceir trawstoriad rhwng y ddau grŵp lle y gwelwyd gwahaniaethau sylweddol mewn cenedligrwydd, defnydd iaith a barn. Ceir cadarnhad o'r gwahaniaethau rhwng diwylliant yr ardaloedd, gyda chydberthynas gadarnhaol rhwng ardal a chenedligrwydd ym Mlaenau Ffestiniog ond cydberthynas negyddol rhwng cenedligrwydd ac ardal yn Nhregaron.

Roedd yn ddiddorol fod y bobl ifanc wedi meddwl am y cysyniad o genedligrwydd a'r ymdeimlad o fod yn 'perthyn'. Nid oeddynt yn ei gymryd yn ganiataol, hynny yw, roedd yn nodwedd bwrpasol ganddynt. Y consensws oedd nad oes modd mesur cenedligrwydd a'i fod yn rhywbeth dewisol, yn eu barn hwy, yn hytrach nag yn rhywbeth a osodir ar berson yn ôl ei fan geni. Er hynny, mae'n amlwg o'r trafodaethau yn ystod y grwpiau ffocws fod y pwnc yn un cymhleth.

Ystyriaethau Ieithyddol

Roedd y gallu i gynhyrchu ac atgynhyrchu iaith hefyd o bwysigrwydd amlwg wrth ystyried amcanion yr astudiaeth. Aethpwyd ati i drafod ystyriaethau ieithyddol mewn perthynas â'r pwnc o allfudo drwy ddadlau bod gallu iaith pobl ifanc, neu i ba lefel y dysgwyd yr iaith yn effeithiol, yn rhannol ddibynnol ar y modd y mae'r unigolyn yn gallu integreiddio'n effeithiol i'r gymuned y maent yn rhan ohoni. Penderfynwyd trafod amrywiaethau gallu ieithyddol a hyder wrth ddefnyddio iaith, gan y gellir dadlau eu bod yn rhan annatod o fywyd yn y fro Gymraeg ac yn debygol o effeithio ar y canlyniadau.

Roedd nifer o'r ymatebwyr wedi sefydlu perthynas rhwng iaith a'r ymdeimlad o berthyn. Roedd nifer ohonynt wedi nodi achosion lle nad oedd unigolion yn medru'r Gymraeg ac felly'n teimlo'n ymylol yn y gymdeithas ac wedi eu heithrio – nid o fwriad – o weithgareddau cymunedol. Yn yr ysgol yn Nhregaron, oherwydd y nifer o bobl ifanc nad oedd yn medru'r iaith yn rhugl, cafodd y dosbarthiadau eu rhannu i ddwy brif ffrwd, un yn gwneud eu gwaith drwy gyfrwng y Gymraeg a'r gweddill drwy'r Saesneg. Golyga'r rhaniadau hyn fod rhaniadau cymdeithasol hefyd yn anochel, ac yma ceir goblygiadau wrth ystyried Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg,⁸ gan nad oedd y Gymraeg yn cael ei hystyried fel iaith 'normal', yn yr ysgol i gohort o'r bobl ifanc. Tra ei bod yn ymddangos fod pobl ifanc yn cael eu hintegreiddio'n fwy yn ieithyddol mewn rhai cymunedau, eto gwelir bod rhai cymunedau eraill lle y mae'r grwpiau iaith yn bodoli ar wahân i'w gilydd.

Er hynny, roedd pob un o'r ymatebwyr yn medru'r iaith, ac wedi ei dysgu fel ail iaith yn yr ysgol neu yn y gymuned ehangach. Yr hyn a ddaeth i'r amlwg oedd bod cysylltiadau â'r iaith a dyhead rhai o'u cyfoedion oedd yn enedigol o'r fro i ddiogelu eu hiaith gyntaf yn destun llog i rai ohonynt. Nid oeddynt yn rhoi'r un pwysigrwydd i'r Gymraeg â'u cyfoedion, ac yn aml roeddynt yn ystyried dulliau a dyheadau eu cyfoedion i ddiogelu eu hiaith ac i'w defnyddio ym mhob achos fel ymosodiad personol ar eu diwylliant hwy eu hunain. Fel yr awgrymwyd gan Amber o Dregaron:

When I think about Tregaron, it's all idyllic and stuff, this proper beautiful area where you'd like set a scene for a film or something. I know it sounds funny, but its how I've always felt. I think the language is part of it though you know, like it's not real, it belongs to Wales but not outside it. I know some people are really going to look at me harshly for saying that and it's a bit harsh like, but hey. I do think sometimes that we're all kind of pushed into learning it and speaking it in school and things and it kind of gets into a bit of a rebellion thing I think. Like the kids who don't speak it are the rebels. It's how it was for me.

⁸ Ym mis Ebrill 2010, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg gyda'r bwriad o sicrhau bod addysg a hyfforddiant cyfrwng Cymraeg yn rhannau annatod o'r isadeiledd addysg. Ymysg y nodau ac amcanion strategol a osodwyd gan y strategaeth oedd gwella'r broses o gynllunio darpariaeth a dilyniant cyfrwng Cymraeg ar draws yr ystod oedrannau, gwella sgiliau iaith, a chodi safonau yn y Gymraeg a Chymraeg ail iaith.

Wrth ymchwilio ymhellach, gwelwyd bod y pwynt uchod yn ddibynnol ar agwedd a lefel integreiddio eu rhieni. Er enghraifft, gwelwyd o'r holiaduron fod cyfran o'r rhieni wedi dysgu Cymraeg, ond ychydig iawn oedd yn ei defnyddio yn y cartref gyda'r ymatebwyr, gyda dau (15.4%) o'r tadau o Flaenau Ffestiniog a dim o Dregaron, a dim o'r mamau yn y ddwy ardal yn ei defnyddio. Gwelwyd o'r data ansoddol fod y rhieni oedd ag agwedd ffafriol tuag at yr iaith yn ei dysgu ac yn gwneud ymdrech arbennig i'w defnyddio yn y cartref ac yn debygol o drosglwyddo'r un meddylfryd i'w plant. Ymddengys mai cyfran fechan iawn o'r sampl oedd hyn.

Mae gwaith Morris (1989: t. 114) yn ategu hyn, lle y gwelwyd rhai o effeithiau cymdeithasol mewnfudo ar un gymuned Gymraeg. Dengys ei sampl hi fod perthnasau teuluol yn ffactor pwysig wrth ffurfio rhwydweithiau, ac roedd hyd yr amser y bu'r ymatebwyr yn byw yn y gymuned hefyd yn ddylanwad. Awgrymwyd bod y siaradwyr Cymraeg wedi medru integreiddio'n well i'r gymuned leol oherwydd eu bod yn gallu cymryd rhan yn y clybiau a'r cymdeithasau, rhywbeth nad oedd y grŵp o fewnfudwyr uniaith Saesneg yn gallu ei wneud oherwydd eu dealltwriaeth gyfyngedig o'r iaith Gymraeg. Arweiniodd hyn at sefyllfa lle roedd dau grŵp iaith yn byw ar wahân i'w gilydd yn gymdeithasol.

Yma, ystyrir pwysigrwydd cynllunio ieithyddol, lle y gwelwyd nad yw hyfedredd yn yr iaith yn cael ei drosglwyddo'n effeithiol o fewn y teulu. Ystyrir gwaith Williams a Morris (2000), sy'n awgrymu y byddai'r newidiadau cymdeithasol sy'n amlwg o fewn y bröydd yn caniatáu i ni ystyried perthnasedd y gwahanol 'sefydliadau' cymdeithasol i'r broses o gynhyrchu i atgynhyrchu iaith. Mae'n bosibl nad yw'r teulu, er enghraifft, yn atgynhyrchu'r iaith, hyd yn oed pan fo'r rhieni yn siarad yr iaith, ond fod 'sefydliadau' eraill, fel addysg, yn dysgu'r Gymraeg i blant.

Yn amlwg, byddai'r un sefyllfa'n wir yn achos teuluoedd lle nad yw'r un o'r rhieni'n siarad Cymraeg, sef mai'r ysgol sy'n atgynhyrchu iaith, gyda'r gymuned o bosibl yn atgyfnerthu hynny. Yr hyn a ddisgwylir yw bod hyfedredd yn y Gymraeg yn debygol o gynyddu cyfalaf cymdeithasol unigolyn neu grŵp, er yn yr achos hwn, gwelwyd nad dyma'r achos. Darganfyddwyd bod cyfalaf cymdeithasol unigolion ym Mlaenau Ffestiniog a Thregaron yn cael ei effeithio gan eu lefelau o integreiddio, nad yw'n ddibynnol ar eu gallu ieithyddol yn unig, ond yn hytrach yn cynnwys nifer amrywiol o ffactorau megis hunaniaeth, diwylliant a pherthnasau cymdeithasol.

Wrth ystyried eu graddfeydd o integreiddio i'r gymuned, ceir cyfuniad o ffactorau ymarferol yn ogystal â theimladol wrth ystyried gobeithion a dyheadau'r sampl ar gyfer y dyfodol. Er hynny, darganfuwyd nad oedd pobl ifanc yn teimlo cysylltiad ag un grŵp cymdeithasol yn benodol neu ag un lle yn fwy na'r llall, h.y. roedd eu rhesymau dros ymfudo o'r bröydd yn gysylltiedig â theimladau ac ystyriaethau cymhleth. Dadleuwyd bod y teimladau hyn yn adlewyrchiad o'u cysylltiadau hylifol a oedd yn sicrhau eu symudoledd cymdeithasol amlwg a'r gallu i allfudo o'r bröydd Cymraeg. Fel yr awgrymwyd gan James o'r sampl 19–25:

We've always moved, and I guess I've carried on the tradition, like moving and stuff to where the jobs are or where the most important people in your life are. That's my philosophy and one I'll always stick to. I don't even think

I know what roots really mean and what their importance is, but then we're all different. I pride myself on having, you know, like roots everywhere.

Mae Wenger (1978), er enghraifft, wrth ysgrifennu ynglŷn â rhan o Glwyd, wedi disgrifio'r hyn a ddigwyddodd i'r iaith Gymraeg pan welwyd y pylu yn nylanwad y capeli. Yn gynyddol, gwelwyd Saesneg yn cymryd lle'r Gymraeg, lle – yn draddodiadol – y gwelwyd y Gymraeg yn unig. O ganlyniad, mae lawer o'r llenyddiaeth sy'n ymdrin â'r bröydd Cymraeg neu'r Gymru wledig yn ystyried y cwestiynau manwl hynny ynghylch newidiadau economaidd a chymdeithasol. Maent yn cynnwys aiddosbarthiad a chryfder yr iaith Gymraeg, canlyniad patrymau mudo a natur hunaniaethau lleol ac 'ethnig'. Yn aml iawn, fel yr awgrymwyd gan Day, gwelwyd Cymru yn sefyll ar groesffordd, lle y gofynnir cwestiynau am y math o Gymru sydd yn gallu goroesi yn y byd sydd ohoni (2002: t. 153).

Cloi

Darganfu'r ymchwil fod allfudo ymysg pobl ifanc o'r bröydd Cymraeg yn ddibynnol ar nifer o ffactorau cymhleth ac amlhaenog, ac nid yw'n atgyfnerthu gwaith Jones (2010) sy'n datgan bod pobl ifanc yn symud o'r cymunedau traddodiadol 'Cymraeg' am resymau economaidd yn unig. Yn wir, darganfu i'r gwrthwyneb, sef bod dewisiadau'r bobl ifanc hyn yn ddibynnol ar eu hymdeimlad o berthyn a'u patrymau integreiddio i'r cymunedau dan sylw. Yma, ceir trafodaeth ar bwysigrwydd ystyriaethau'n ymwneud â'r Gymraeg, diwylliant a chenedligrwydd mewn perthynas â'u hymdeimlad o berthyn a'u patrymau integreiddio.

Ceir trafodaeth ar natur ddadleuol y fro Gymraeg, yn ogystal â'i phwysigrwydd parhaol fel arf gwleidyddol pwerus. Ystyriwyd sut mae newidiadau cymdeithasol ehangach yn cael effaith negyddol ar allu'r bröydd i gynnal a chadw ei phoblogaeth ifanc sy'n achosi iddynt golli nifer o siaradwyr Cymraeg pob blwyddyn. Mae i hyn oblygiadau pwysig wrth ystyried targed Llywodraeth Cymru i gyrraedd miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050 yn ogystal â cheisio creu siaradwyr Cymraeg newydd.

Os am gyrraedd y targed, awgrymir bod rhaid mynd ati i geisio deall dyheadau'r grŵp hwn o bobl ifanc a'u rhieni mewn mwy o fanylder. Dadleuodd Williams fod ffurfio strategaeth ieithyddol genedlaethol yn 'amalgam' o uchelgais wleidyddol ac arbenigedd biwrocratig technegol (2017: 1). Yn ogystal, ystyriai fod y targed yn un 'mymppwyol', hynny yw, nid o reidrwydd yn cyflawni nodau adfywio ieithyddol, ond yn hytrach yn darged gweledol, gwleidyddol (2017: 1).

Mae Williams yn ein hatgoffa mai sgil yn unig yw'r Gymraeg ym marn y bobl ifanc dan sylw ac nid yw dysgu'r iaith o reidrwydd yn golygu eu bod yn mabwysiadu hunaniaeth eu cymunedau. Yn wir, ymddengys fod gan hyn oblygiadau o safbwynt dyfodol yr iaith yn y bröydd a thu hwnt. Teg ddigon yw dadlau bod angen polisiau lleol a chenedlaethol sy'n ymateb i'r tensiwn sy'n bodoli rhwng aros yng Nghymru neu fudo o'r wlad a cholli iaith. Fel yr awgrymwyd gan Williams:

The somewhat arbitrary target does not necessarily serve the goals of revitalization: a putative set of skills among a politically symbolic target population matters less than actual usage of Welsh in a wide range of domains in daily life. (2017:6)

Mae galw yma am ystyried o ddifrif yr hyn sy'n cyfrif fel 'siaradwr' a'r diffiniad o 'gymuned o siaradwyr'. Mae'r system gyfredol wedi cynhyrchu siaradwyr er mwyn creu rhwydwaith rhithwir o gyfathrebwyr, ond mae'r dulliau y mae pobl yn eu defnyddio i ryngweithio a chyfathrebu yn newid. Mae'n rhaid i'r polisïau fod yn adweithiol i'r newidiadau posibl hyn, gan flaenoriaethu defnydd effeithiol o'r Gymraeg a throsglwyddo'r Gymraeg yn y dyfodol (Williams 2017: 6).

Mae'r un neges i'w gweld yn glir gan Baker, sy'n nodi y byddai'n bwysig i ni ystyried y diwylliant Cymreig yn nhermau '*a kaleidoscope of Welsh culture*' (1985: t. 168). Er bod nifer o ddiwylliannau Cymraeg yn bodoli, nid yw bod yn ddwyieithog yn golygu bod unigolyn yn amlldiwylliannol. Nid pawb sy'n dysgu'r Gymraeg sy'n cymryd rhan mewn eisteddfodau. Fel yng ngeiriau Baker:

It appears axiomatic that, for the Welsh language to survive, it needs to penetrate an individual's whole way of life. For the language to be relegated to the Eisteddfod field, the chapel, the Welsh language lesson in school, to one channel on television and radio is to provide a badly balanced diet that will invariably lead to malnutrition and death (1985: t. 169).

Gellir dadlau nad yw'r datblygiad hwn o resymau diwylliannol yn llesol iawn i'r iaith Gymraeg os parheir i gollu'r boblogaeth ifanc, addysgedig, i rannau eraill o'r DU. Yn wir, ystyriwyd bod y sefyllfa'n dwysáu ac ni roddir sylw i'r dirywiad economaidd a chymdeithasol a welwyd o fewn ein bröydd Cymraeg. Gwelwyd yr angen cynyddol am newid sydd wir yn deall y ffactorau amlhaenog sy'n effeithio ar ein bröydd heddiw, ac sy'n llwyddo i ymgodymu â'r ffactorau hynny.

Llyfryddiaeth

- Aitchison, J., Carter, H., a Rogers, D. (1989), *Immigration and The Welsh Language: A Case Study of Tregaron and its Region* (Aberystwyth: Rural Surveys Research Unit, University of Aberystwyth).
- Aitchison, J., a Carter, H. (1994), *A Geography of The Welsh Language 1961–1991* (Cardiff: University of Wales Press).
- Aitchison, J., a Carter, H. (2000), *Language, Economy and Society: The Changing Fortunes of the Welsh Language in the Twentieth Century* (Cardiff: University of Wales Press).
- Baker, C. (1985), *Aspects of Bilingualism in Wales* (England: Clevedon, Avon).
- Barth, F. (1969), *Ethnic Groups and Boundaries* (Illinois, UDA: Waveland Press).

- Belot, M., a Ermisch, J. (2006), *Friendship Ties and Geographical Mobility: Evidence from the BHPS*, <<https://www.iser.essex.ac.uk/research/publications/working-papers/iser/2006-33.pdf>> [Cyrchwyd: 3 Mawrth 2018].
- Blackaby, D., a Drinkwater, S. (2004), *Migration and Labour Market Differences: The Case of Wales*, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=585309> [Cyrchwyd: 11 Medi 2018].
- Bond, R., Charsley, K., a Grundy, S. (2008), *Migration, Settlement and Identity Among English Graduates in Scotland*, <http://www.lse.ac.uk/socialPolicy/Researchcentresandgroups/BSPS/pdfs/2008_migration_Bond_full.pdf> [Cyrchwyd: 23 Tachwedd 2018].
- Cohen, P. H. (1997), 'Beyond the Community Romance', *Soundings*, 5, Mawrth, 29–51, <http://banmarchive.org.uk/collections/soundings/05_29.pdf> [Cyrchwyd: 10 Tachwedd 2018].
- Cohen, A. P. (1982), 'Belonging: The Experience of Culture', yn Cohen, A. P. (gol.), *Belonging, Identity and Social Organisation in British Rural Cultures* (Manchester: Manchester University Press), tt. 1–19.
- Comisiynydd y Gymraeg (2012), *Darlun Ystadegol o Sefyllfa'r Gymraeg*, <<http://www.comisiynyddygyrnaeg.cymru/Cymraeg/Polisi,%20ymchwil%20a%20data/Data%20Cyfrifiad/Pages/DarlunystadegolosefyllfarGymraeg.aspx>> [Cyrchwyd: 11 Mai 2017].
- Comisiynydd y Gymraeg (2016), *Sefyllfa'r Iaith Gymraeg 2012–2015/The Position of the Welsh Language 2012–2015*, <<http://www.comisiynyddygyrnaeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/Adroddiad%205-mlynedd%20-%205-year%20Report.pdf>> [Cyrchwyd: 1 Ebrill 2018].
- Comisiynydd y Gymraeg (dim dyddiad), *Cyfrifiad 2011: canlyniadau yn ôl awdurdod lleol*, <<http://www.comisiynyddygyrnaeg.cymru/Cymraeg/Polisi,%20ymchwil%20a%20data/Data%20Cyfrifiad/Pages/Cyfrifiad2011canlyniadauynolawdurdodlleol.aspx>> [Cyrchwyd: 11 Mai 2017].
- Daniel, G. H. (1940), 'Some Factors Affecting the Movement of Labour', *Oxford Economic Papers*, 3, 144–79.
- Day, G., a Fitton, M. (1975), *Religion and Social Status in Rural Wales: 'Bunched' and its lessons for concepts of stratification in community studies*, <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-954X.1975.tb00546.x>> [Cyrchwyd: 31 Hydref 2018].
- Day, G. (2002), *Making Sense of Wales: A Sociological Perspective* (Cardiff: University of Wales Press).
- Emmett, I. (1982), 'Fe godwn ni eto: stasis and change in a Welsh industrial town', yn Cohen, A. P. (gol.), *Belonging: Identity and Social Organisation in British Rural Cultures* (Manchester: Manchester University Press), tt. 165–99.
- Golwg360 (2013), *Adam Price: un cyngor i'r Fro Gymraeg*, 22 Mawrth, <<https://golwg360.cymru/newyddion/cymru/104161-adam-price-un-cyngor-i-r-fro-gymraeg>> [Cyrchwyd: 11 Mai 2017].
- Llywodraeth Cymru (2012), *Iaith Fyw, Iaith Byw: Strategaeth y Gymraeg 2012–2017*, <<http://gov.wales/docs/dcells/publications/122902wls201217cy.pdf>> [Cyrchwyd: 11 Tachwedd 2018].

- Llywodraeth Cymru, *Stats Cymru: Y Gymraeg*, <<https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Welsh-language>> [Cyrchwyd: 1 Tachwedd 2018].
- Llywodraeth Cymru (2015), *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned*, <<http://gov.wales/docs/caecd/research/2015/151007-welsh-language-use-community-research-study-cy.pdf>> [Cyrchwyd: 1 Hydref 2018].
- Hodges, R. S. (2012), 'Welsh-medium education and parental incentives – the case of the Rhymni Valley, Caerffili', *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15 (3), 355–73.
- Jones, H. (2005), *Analysis of Census Results Pertaining to Language Transmission*, Bwrdd yr Iaith Gymraeg, <www.byig-wlb.org.uk/cymraeg/cyhoeddiadau> [Cyrchwyd: 20 Mehefin 2009].
- James, E. (2003), 'Research on your own doorstep: Welsh Rural Communities and the Perceived Effects of In-migration', yn Davies, C. H., a Jones, S. (gol.), *Welsh communities: new ethnographic perspectives* (Cardiff: University of Wales Press), tt. 49–79.
- Jones, H. (2010), 'Welsh Speakers: Age Profile and Outmigration', yn Morris, D. (gol.), *Welsh in the Twenty First Century* (Cardiff: University of Wales Press).
- Levy, M. B., a Waldycki, W. J. (1973), 'The Influence of Family and Friends on Geographical labor Mobility: an International Comparison', *The Review of Economics and Statistics*, 55, 198–203.
- Mac-Giolla Christ, D. (2012), 'A Question of National Identity or Minority Rights? The Changing Status of the Irish Language in Ireland since 1922', *Nations and Nationalism*, 18 (3), 398–416.
- Morris, D. (1989), 'A Study of Language Contact and Social Networks in Ynys Môn', *Contemporary Wales*, 3, 99–117.
- Morris, D., a Williams, G. (2000), *Language Planning and Language Use: Welsh in a Global Age* (Cardiff: University of Wales Press).
- Nagel, C. (2004), 'Citizenship, Identity and Transnational Migration: Arab Immigrants to the United States', *Space and Polity*, 8 (1), 3–24.
- Ó Tuathaigh, M. A. G. (1990), *The Development of the Gaeltacht as a Bilingual Entity* (Dublin: Institiúid Teangeolaíochta Éireann).
- Scottish Government Social Research (2008), *Drivers of Youth Outmigration from Rural Scotland: Key Issues and Annotated Bibliography*, <<http://www.gov.scot/resource/doc/210054/0055504.pdf>> [Cyrchwyd: 3 Tachwedd 2018].
- Thomas, B. (1930), 'The Migration of Labour into the Glamorganshire Coalfield (1861–1911)', *Economica*, 30, 275–94.
- Williams, C. (2000), *Language Revitalization: Policy and Planning in Wales* (Cardiff: University of Wales Press).
- Williams, C. H. (2017), 'Policy review: Wake me up in 2050! Formulating Language Policy in Wales', *Languages, Society & Policy*, <<https://doi.org/10.17863/CAM.9802>> [Cyrchwyd: 22 Tachwedd 2018].